

Bibelkommentarer i undervisning: Ett mångfaldigt men inte enfaldigt perspektiv

INLEDNING

JENNIFER NYSTRÖM

Göteborgs universitet

(jennifer.nystrom@lir.gu.se)

Vid de *Exegetiska dagarna* i Lund 2024 ägnades den andra dagen åt att diskutera hur bibelkommentarer kan användas—och används—i akademisk utbildning vid våra lärosäten. Detta pedagogiska temas tillblivelse har sin bakgrund i att årets *Exegetiska dagar* uppmärksammade färdigställandet av Samuel Byrskogs *Romarbrevet 9–16* i serien Kommentarer till Nya testamentet (KNT).

Dagen kom att fyllas med högaktuella och intressanta samtal. Den inleddes med två anföranden av Samuel Byrskog (Nya testamentet) och Lena-Sofia Tiemeyer (Hebreiska bibeln/Gamla testamentet) där de presenterade sina tankar och erfarenheter kring att arbeta med kommentarlitteratur i undervisningen. Dagen kom sedan att avslutas med ett panel-samtal med LarsOlov Eriksson (Nya testamentet), David Davage (Hebreiska bibeln/Gamla testamentet) och Frida Mannerfelt (praktisk teologi/Bibel, politik, kultur) lett av Jennifer Nyström (bibelvetenskap). Temat för panelsamtalet var ”Bibelkommentarer på svenska: vad, hur och varför?”.

Texterna som följer nedan representeras av dessa fem röster i ovan nämnd ordning. Vi hoppas att dessa texter, i dess olika utformning och format, kan visa på den mångfald men inte enfald av erfarenhet och

förhoppningar som finns kring att använda sig av bibelkommentarer i akademisk utbildning. En sak var vi alla överens om: studenterna behöver lära sig *hur* man använder och därefter *faktiskt* använda bibelkommentarer i sitt exegetiska arbete! Med det sagt så hoppas vi att denna samlingsartikel kan vara en startpunkt till detta fortsatta arbete, utbytande av erfarenheter och en inspiration till oss alla som undervisar inom exegetik.

ATT ANVÄNDA KOMMENTARER I UNDERVISNINGEN

SAMUEL BYRSKOG

Lunds universitet

samuel.byriskog@ctr.lu.se

Kommentarlitteratur i undervisningen i Nya testamentets exegetik

Kommentarer till Nya testamentet har funnits nästan lika länge som de nytestamentliga texterna själva. De har sett olika ut genom åren, och de har använts i olika sammanhang. Ibland var de muntliga; snart skrevs de ned. Deras användning i akademiska sammanhang är en ganska ny företeelse och avspeglar i viss mån moderna sätt att se på textanalys.

Inte desto mindre viktigt är att de används med eftertänksamhet. Sällan diskuterar vi pedagogiska utmaningar förenade med användningen av kommentarer. Kursutbud, kursomfång, personalplaner och liknande ger lärare och studenter få möjligheter att tillsammans diskutera kommentar-användningen. Några erfarenheter och målsättningar kan möjligtvis ändå ge en pedagogisk dimension till kommentarlitteraturens betydelse och begränsningar.

Vad är en kommentar?

En kommentar kan vara olika saker och ha olika syften.¹ I vardagligt tal är en kommentar snarast en förklarande anmärkning. Vi tänker oss något annat. Ibland talar vi om en kommentargenre och föreställer oss att en kommentar möter vissa förväntningar hos sina läsare och håller sig till ett visst format. En del är skrivna för forskare, andra riktar sig till teologistudenter och den intresserade bibelläsaren.

De kommentarer som är skrivna för forskare ackumulerar ofta information från olika håll och blir därför gärna omfattande. I många fall kan det då vara svårt att upptäcka kommentarens metodologiska och innehållsliga profil. Så kan det vara i de stora kommentarerna i den amerikanska serien *Hermeneia* eller i den tyska serien *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*. De liknar på så sätt varandra. Några kommentarer i den amerikanska serien är översättningar av volymer i den tyska serien. I många fall fungerar de som uppslagsverk. De flesta väljer ut vissa passager för att få information om bibeltextens innehåll och om viktig forskning.

En kommentar redovisar framför allt resultatet av en texttolkning. Ibland diskuterar kommentaren nästan hela tolkningsprocessen, ibland fokuserar den enbart på själva tolkningen. Några av de mer omfattande kommentarerna lyckas att också förmedla ett bestämt perspektiv på bibeltexten genom att i inledningen ge läsaren vägledning om de bärande tolkningsstrategierna. Goda exempel finns bland kommentarer i de två serierna vi nyss nämnde, till såväl evangelierna som Paulusbreven.² En intressant övning kan vara att låta studenterna välja en bibelpassage och diskutera hur en viss kommentarförfattares perspektiv kommer fram i tolkningen av den valda texten. En sådan övning ger studenterna inblick i tolkningsarbetets komplexitet.

¹ Se LarsOlov Eriksson, "Vad är en kommentar? Några reflexioner", *SEA* 49 (1984), 29–43.

² Se t ex Ulrich Luz, *Das Evangelium nach Matthäus*, EKK 1.1–4 (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1985–2002), och Michael Wolter, *Der Brief an die Römer*, EKK 6.1–2 (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2014, 2019).

När vi upptäcker att en kommentar handlar om texttolkning blir det allt svårare att entydigt säga vad en kommentar egentligen är. Tolkning kan ju vara många saker. Inom bibelvetenskap ser kommentarerna ofta ut på ett visst sätt, eftersom vi tenderar att tänka ganska likartat om tolkning. Men inte bara bibelforskare skriver och har synpunkter på vad en kommentar är. Andra tolkar också bibeln. Karl Barths berömda kommentar till Romarbrevet argumenterar för att tolkningen inte är färdig förrän textens teologiska innehåll och tilltal kommenterats.³ I dag har teologins specialisering medfört att kommentarer av det slag Barth efterfrågade är sällsynta. Inte desto mindre är hans kommentar en av de mest inflytelserika tolkningarna av Romarbrevet.

En kommentar reflekterar också sin egen tid och visar medvetenhet om det egna sammanhanget. Vi skriver inte kommentarer på samma sätt i dag som för femtio år sedan, eller för flera hundra år sedan. Vad som utgör en kommentar har förändrats under årens lopp. Genom att vi arbetar mer och mer med texters reception under århundradena efter deras tillkomst har vi blivit medvetna om deras olika tolkningspotentialer och använder ibland kommentarer som tar hänsyn till texters senare användning. I vissa kurser får studenterna öva sig i receptionshistoriska studier genom att fråga varför en text tolkas på ett visst sätt vid en viss tid och på en viss plats. Det finns goda uppslagsverk som ger information om texternas reception,⁴ men även de kommentarer som synliggör och exemplifierar en texts mångfacetterade tolkningspotentialer är då till hjälp.⁵

³ Karl Barth, *Der Römerbrief* (2 rev uppl; Bern: G A Bäschlin, 1922).

⁴ *Encyclopedia of the Bible and its reception*, red Constance M Furey m fl (Berlin: Walter de Gruyter, 2009); *The Oxford handbook of the reception history of the Bible*, red Michael Lieb m fl (Oxford: Oxford University Press, 2011).

⁵ En föregångare i detta hänseende var Ulrich Luz, *Das Evangelium nach Matthäus*. Se för vidare diskussion *Neutestamentliche Exegese im Dialog: Hermeneutik – Wirkungsgeschichte – Matthäusevangelium. Festschrift für Ulrich Luz*, red Peter Lampe, Moisés Mayordomo och Mikau Sato (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2008).

Varför kommentarer?

Det finns risker med att studenterna använder kommentarer. Inför den lärda forskning som kommentarerna redovisar kan de bli osäkra angående den egna tolkningsförmågan. Till slut redogör de kanske bättre för kommentarernas diskussioner än för bibeltextens innehåll och deras egen förståelse av den.

För att i möjligaste mån undvika att detta sker är det viktigt att de arbetar med bibeltexten innan de läser kommentarerna. Några viktiga texttolkande moment kan de göra utan att de tagit del av de kunskaper som kommentarerna förmedlar. En noggrann genomläsning av den aktuella texten ger dem en viss uppfattning om den. Sedan börjar deras resa från den första textupplevelsen till en djupare förståelse.⁶ Frågor om författarskap, datering, historiska kontexter och genre kan vänta ett tag—de kräver mer historiska och litterära kunskaper—men de kan ändå redan öva sig i att strukturera texten, och därmed få en känsla för dess flöde. I det här läget bör vi se till att de inte gör strukturerna alltför besvärliga—skydda dem från tekniska diskussioner om strukturalism, diskursanalys och liknande. I berättande texter kan de ta fasta på *hur* något händer i texten, på aktörerna, deras karaktärsdrag, uttalanden, handlingar, intriger och perspektiv, och i argumenterande texter på vilka grundläggande påståenden som framförs och hur dessa motiveras. Det grekiska språket har många markörer som de kan ta fasta på. En sådan rudimentär strukturering av texten medför att de kan läsa en kommentar mer kritiskt, och med mer behållning.

Kommentarläsningen tar sedan vid och tjänar flera syften. Genrefrågorna brukar tillsammans med de första strukturanalyserna vara viktiga för att komma vidare i tolkningsarbetet. Dessa frågor fokuserar på

⁶ Många studenter blir bekanta med denna resa genom läsningen av Björn Vikström, *Den skapande läsaren: Hermeneutik och tolkningskompetens* (Lund: Studentlitteratur, 2005). Själv rekommenderar jag också gärna Karin Johannesson, ”'Anything goes' – utom det politiskt inkorrekt?”, i *När religiösa texter blir besvärliga: Hermeneutiskt-etiska frågor inför religiösa texter*, red Lars Hartman (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2007), 87–98.

texten så som den föreligger och så som studenterna möter den. Men här behöver de hjälp att förstå vad litterär genre är och hur den fungerar i texttolkningen. De flesta moderna kommentarer skiljer numera på diskussioner om texters form och litterära genre och ger ledtrådar för hur deras struktur är relaterad till deras specifika genre. Den gamla formkritiken förledde oss ibland till att tro att genre hade att göra med texttraditioners form och teologi. Genrefrågan har kanske därför varit underskattad i undervisningen, men den nyare formkritiken i vårt ämne innefattar litterära och retoriska genrebestämningar.

Kommentarerna ger givetvis också andra historiska och litterära referensramar, ofta med värdefulla hänvisningar till annan forskning, och de presenterar möjliga tolkningar av den aktuella bibelboken eller textpassagen. Det kan vara svårt att avgöra hur mycket sådana kunskaper studenterna behöver för sin egen tolkning. De behöver hjälp att sovra. Viktigt är att kommentaren inte blir alltför styrande utan fungerar som inspiration och hjälpmedel för den egna tolkningen.

Vilka kommentarer?

På svenska finns två typer av kommentarer, de som redovisar en analytisk tolkning av bibeltexterna och de som också resonerar kring texternas budskap i dag.⁷ De allra flesta av dem, särskilt de nyare, lämpar sig för studenter. De olika typerna av svenska kommentarer har sitt värde i olika sammanhang. Inom statliga universitet och högskolor har det analytiska tolkningsperspektivet ett företräde, men de kommentarer som också söker efter texternas relevans då och nu—"budskap" är kanske ett för starkt ord—kan utgöra exempel på hur textanvändning och

⁷ Till den första kategorin hör kommentarserierna "Tolkning av Nya testamentet" utgiven av Svenska Kyrkans Diakonistyrelses förlag och "Kommentar till Nya testamentet" (KNT) utgiven av Svenska Bibelsällskapet. Till den andra kategorin hör serierna "Bibelguiden" utgiven av Bibeln idag och "Nya testamentets budskap" (NTB) utgiven av Libris förlag.

texttillämpning kan se ut och tjäna som en språngbräda för hermeneutisk problematisering och reflektion.

Kommentarer på svenska är att föredra i undervisningen på grundnivå. De ger studenterna en viktig svensk terminologi och förmåga att diskutera vetenskapligt på det egna språket. På mer avancerade nivåer är kommentarer på andra språk—helst flera—nödvändiga. Alla kommentarer, oavsett språk, ska representera internationell forskning—åtminstone i urval—och på så sätt antyda ett större sammanhang av saklig diskussion om texterna.

En del kommentarer är profilerade mot ett visst tolkningsperspektiv. De ingår i en kommentarserie som har konfessionella förtecken eller har på andra sätt tydliga teologiska eller ideologiska utgångspunkter.⁸ De kommentarer som allra tydligast framhäver just ett visst tolkningsperspektiv är mest spännande att använda i undervisningen, och då som komplement till andra kommentarer. De visar att texterna har tolkningspotentialer som ibland kommer i skymundan i de dominerande analytiska tolkningskategorierna, men som kan läsas fram genom en disciplinerad användning av andra utgångspunkter. Frågan studenterna ställs inför är vad som händer med texten när vi läser den på ett annorlunda sätt. Den kollision som ibland uppstår mellan de ofta normerande akademiska kommentarerna och de andra till en början marginaliserade kommentarerna kan bli fruktbar och visa på den mångfald som präglar nytestamentlig exegetik i dag—och säkerligen framöver.

⁸ Se t ex *A Postcolonial Commentary on the New Testament Writings*, red Fernando F. Segovia och R. S. Sugirtharajab (London: T&T Clark, 2007); *Women's Bible Commentary*, red Carol Newsom, Sharon H Ringe och Jacqueline E Lapsley (3 uppl; Louisville: Westminster John Knox Press, 2012) eller volymer i t ex de amerikanska serierna "Catholic Commentary on Sacred Scripture: New Testament Series" utgiven av Baker Publishing Group; "Social Science Commentary" utgiven av Fortress Press och "Wisdom Commentary" (feministiska tolkningar) utgiven av Liturgical Press.

När ska kommentarer användas?

På grundkursen i Lund—för Nya testamentets del 2,5 hp—finns inte tid att använda kommentarer. Olika tolkningsfrågor får stå tillbaka för gängse standarduppfattningar. På sin höjd kan de komma upp vid en del seminarier där studenterna fördjupar sig i ett antal texter i översättning. Men oftast kräver kommentaranvändningen att de på ett mer reflekterande sätt bekantat sig med vad texttolkning är.

På utbildningens nästa nivå är det en fördel om kommentarlitteraturen introduceras successivt och att användningen så småningom blir mer och mer problematiserande. Läraren kan först presentera kommentargenren utifrån sådana frågor som jag diskuterat ovan. Det kan man göra redan tidigt.

I regel brukar kommentarerna komma till användning när studenterna börjar sina språkstudier, alltså när de efter studier av grekiskans formlära och syntax ska prova på att läsa text från Nya testamentet. Så måste det måste nog vara med tanke på de progressiva kursutbudet, men det kan medföra ett lite ensidigt synsätt på kommentarerna. De betraktas mer som uppslagsverk än tolkningar. Förhoppningsvis förändras en sådan inställning under utbildningens gång. Från att ha betraktat kommentaren som referensverk för ”korrekta” språkliga och innehållsliga aspekter i texten bör studenterna redan under grundutbildningen ana att kommentarförfattarna arbetar utifrån vissa bestämda metoder och perspektiv. Vi ska inte bara *använda* kommentarer i undervisningen. Vi ska *utbilda* studenter i hur de på bästa sätt använder dem.

På avancerad nivå—oftast efter de första språkstudierna—har kommentarerna sin givna plats i uppsatsarbetet. I Lund finns speciella kurser i metod och bibeltolkning. De problematiserar och fördjupar texttolkningens förutsättningar och genomförande. Att i sådana kurser utifrån en vald nytestamentlig text låta studenterna själva läsa kommentarer från olika tidsepoker och sammanhang kan tjäna som en bra konkretisering av tolkningens varför och hur. De ser med egna ögon att tolkningen skiftar.

Uppsatser i Nya testamentets exegetik handlar om att tolka en eller flera texter utifrån en viss problemställning. Nu bör studenterna vara tillräckligt förtrogna med tolkningens förutsättningar för att på ett meningsfullt kunna använda kommentarer. I regel räcker det med att de använder tre till fyra olika kommentarer för att se hur texten kan tolkas. Det är lätt att plocka fram kommentar efter kommentar för att på så sätt fylla litteraturlistan. Viktigare är att studenterna läser också annan litteratur och arbetar utifrån sin problemställning. Kommentarer fungerar bäst i uppsatsskrivandet när de begränsas till antalet och relateras till ett större tolkningssammanhang.

KOMMENTARLITTERATUR I UNDERVISNINGEN I HEBREISKA BIBELNS/GAMLA TESTAMENTETS EXEGETIK

LENA-SOFIA TIEMEYER

Akademi för Ledarskap och Teologi

lena-sofia.tiemeyer@altutbildning.se

En av de allra viktigaste insikterna när man jobbar med bibelkommentarer—både som forskare och som student—är att inse att olika kommentarer och kommentarserier ofta har skilda målgrupper. Därför vidhåller jag, i kontrast till Samuel Byrskog (ovan), att allt exegetiskt arbete med elever helst bör börja med en guidad sightseeingtur i biblioteket där man utförligt beskriver vad som utmärker de olika kommentarserierna. Vad är deras karaktär, stil, förväntad förkunskap hos läsarna, grundläggande (teologiska) antaganden samt tilltänkta läsare?

Det finns exegetiska, pastorala och populärvetenskapliga serier; det finns judiska, kristna och sekulära serier; och det finns även serier där de enskilda författarnas respektive religionstillhörighet inte spelar någon roll, såtillvida att serien har kulturell och religiös mångfald som ett explicit mål (såsom Anchor Bible Commentary). Det kan även vara nyttigt att informera studenter om en kommentars prislapp: vilka kommentarer bör man helst läsa i biblioteket för att inte få problem med

kronofogden och vilka kan man faktiskt införskaffa utan att hamna på ruinens brant?

Nästa steg är att diskutera studenternas frågeställning. Det finns ett grundläggande samband mellan en students forskningsfråga och forskningsmetod och hens val av kommentarer.

1. Vissa kommentarer fokuserar på textens betydelse i sin historiska / litterära kontext. Om studentens frågeställning involverar att undersöka textens gradvisa tillkomst, är dessa kommentarer ideala dialogpartner. De hjälper studenten att förstå vilka budskap textens olika författare / redaktörer ämnade förmedla till sina tilltänkta läsare då de skrev sina olika textlager. Fokus i dessa kommentarer ligger hela tiden på författarintentionen och vad texten betydde i dåtid.
2. Om studentens frågeställning däremot rör vilken tolkningskapacitet en given text har, med specifik tonvikt på dess litterära utformning, genre och struktur, då bör studenten snarare konsultera kommentarserier som delar detta fokus.
3. Återigen, om frågeställningen berör vad en text kan betyda i sin kanoniska (kristna) kontext, dvs. vilken innebörd och värde en gammal-testamentlig text kan ha när den tolkas tillsammans med andra texter inom den (exempel protestantiska / katolska / etiopiska) kanon, är det viktigt att informera studenter om vilka kommentarer som täcker detta intresse.
4. En student kan även vilja undersöka hur en individuell text har tolkats (och kanske även "fultolkats" och kanske även medvetet förvrängts) genom tiderna. Ett sådant intresse gäller inte bara uppsatser inom bibelvetenskapen utan även arbeten inom judaistik och kyrkohistoria, samt kanske också inom religionshistoria och religionsfilosofi. Då kan en receptionshistorisk kommentar hjälpa till att tillfredsställa studentens behov.
5. Sist men inte minst kan en student, kanske främst inom praktisk teologi, vilja studera hur bibeltexter kan användas pastoralt i predikningar och själavård. När fokus ligger på kristen samhällsrelevans och på vad bibeltexten betyder idag utgör pastorala kommentarer en viktig och hjälpsam informationskälla.

För att illustrera situationen på ett tydligt sätt ska vi titta på ett antal hypotetiska scenarion där en rad likaledes hypotetiska studenter har hamnat fel i kommentardjungeln. Vi ska sedan tala mer positivt om hur man kan förbättra situationen för sagda studenter.

1. En student ämnar undersöka vad en bibeltext, säg 1 Mos 6:1–4, betydde i sin historiska och litterära kontext. Tyvärr väljer studenten att använda sig av (den i skrivande stund framtida) Genesis-volymen i Wiley Blackwell Bible Commentary. Resultatet blir katastrofalt då studenten virrar bort sig totalt i Första Henoksboken och ägnar hela PM:et åt spekulativa diskussioner om fallna änglar...
2. En annan student är intresserad av hur den slutliga texten i Första Samuelsboken 13–14 fungerar ur ett narrativt perspektiv. Dessvärre fattar studenten tag i Henry Preserved Smith Samuelsvolym i International Critical Commentary och förstår inte alls varför hen inte hittar någonting om hur bibeltexten kan läsas synkront...
3. Ytterligare en hypotetisk student vill forska kring Jonabokens betydelser utifrån ett kristet kanonperspektiv. Olyckligtvis plockar hen ned Jione Havea innovativa Jonakommentar tryckt i The Earth Bible Commentary från bibliotekshyllan och blir mäkta upprörd över att Havea hävdar att Guds storm in Jona 1:4 förstör havets ekosystem...
4. En annan likaledes hypotetisk student söker utforska hur Jesaja 41–42 har tolkats genom tiderna. Beklagligtvis hittar studenten Marvin A. Sweeneys noggranna Jesajakommentar i The Forms of the Old Testament Literature-serien och förlorar nästan viljan att leva efter dryga fem sidor av diskussion på detaljnivå angående perikopens struktur...
5. Vår sista förmodade student ämnar undersöka genusperspektivet i Domarbokens berättelser. Oturligt nog hittar sagda student bara J. Alberto Soggins kommentar i Old Testament Library och blir gradvis alltmer frustrerad på grund av den totala avsaknaden av maskulinitets-teorier och kontextuella womanistiska läsningar...

Men detta är ju hypotetiska skräckscenarion. Det behöver ju faktiskt inte alls gå så fel. Med god lärarhandledning kan det i stället gå mycket bättre. Låt oss därför titta på samma studenter som får god vägledning genom kommentardjungeln:

1. En student på jakt efter Första Moseboken 6:1–4:s ursprungliga betydelse i sin historiska och litterära kontext har mycket bättre förutsättningar att nå goda resultat om hen (som till allmän glädje har tre års gymnasietyska i bagaget) får tillgång till Georg Fischers vederhäftiga kommentar *Genesis 1–11* i Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament. Studenten kan då ha gott utbyte av den gedigna textkritiska apparaten och den redaktionskritiska diskussionen. Det går även bra med, till exempel, John Goldingays kommentar i Baker Commentary on the Old Testament. Till och med E. A. Speisers rätt ålderdomliga kommentar i Anchor Bible Commentary series kan ge okey resultat, även om många av Speisers insikter inte överlevt tidens tand. Resultatet blir en lärd utläggning av potentiella textlager, en jämförande studie av olika textversioner, samt en god diskussion av textens eventuella mesopotamiska bakgrund.
2. En student med benägenhet för en narrativ analys av Första Samuelsboken 13–14 kan lugnt åtnjuta Keith Bodners narrativa kommentar till 1 Samuel (Sheffield Phoenix Press). Som ett resultat skriver hen en utomordentligt god analys av samspelet mellan Saul och Jonatan i den masoretiska texten. Även Francesca Aran Murphys kommentar i Brazos Theological Commentary on the Bible har mycket att erbjuda sagda student då kommentaren är fokuserad på textens slutliga form och de mänskliga och gudomliga relationerna som beskrivs däri.
3. En student vars håg står till Jonabokens kanoniska betydelse, kan med lätthet förse med Daniel C. Timmer nyskrivna Jonakommentar i Tyndale Old Testament Commentaries. Denna exegetiskt gedigna och samtidigt uttalat kristna kommentar kan ge inspiration både till PM:et och söndagspredikan. Även Terence E. Fretheims kommentar *Reading Hosea–Micah: A Literary and Theological Commentary* (Smyth & Helwys) kan skänka teologiskt robusta insikter.
4. En student med förkärlek till Jesaja 41–42:s receptionshistoria kan med fördel hänvisas till John Sawyers underbara Wiley Blackwell Bible kommentar. Den är fylld med information om Jesajabokens fantastiska resa genom seklerna, med början i den intertestamentala perioden, via Nya testamentet, rabbiner och kyrkofäder till moderna musikalerna och avantgarde konstutställningar.
5. Sist men inte minst, kan en student med fallenhet för studiet av genusperspektivet i Domarboken lätt bli fräntagen ovan nämnda OTL

kommentar av Soggins. Den bör i stället bytas ut mot den modernare utgåvan i samma serie, skriven av Susan Niditch, och kompletteras av Mercedes L. García Bachmanns kommentar i Wisdom Commentary series.

Utmaningen som lärare är naturligtvis att ha en god kännedom om de olika kommentarerna och att kunna se bortom sina egna käpphästar. Bara för att man själv inte är speciellt intresserad av metod x bör man som lärare trots allt besitta en grundläggande förståelse för vilka kommentarer som använder sig av denna metod. En kommentar är inte en dålig sådan bara för att den rör sig bortom ens egna forskningsområden, intressen och trosuppfattning. Med andra ord, även om man själv saknar intresse av, till exempel, postkoloniala läsningar bör man kunna ge råd angående kommentarer som tillfredsställer kraven inom denna forskningsinriktning. Vidare, en typ av kommentar är varken bättre eller sämre än en annan typ av kommentar; de är bara sämre om man söker tillämpa dem på forskningsfrågor som de inte är ämnade att svara på. Till exempel, är en pastoral kommentar bara otillbörlig om man använder den i en historisk-kritisk analys av en text. Likaledes kan en historisk-kritisk kommentar vara olämplig inom kanon-kritisk forskning.

En ytterligare frågeställning berör hur man bör läsa en kommentar. Ska man läsa den pärm till pärm, dess introduktion, eller bara det pyttelilla textstycke som är relevant för ens egen interpretation? Alla tre ingångar har för- och nackdelar. Å ena sidan, om man inte känner till kommentarseriens och författarens förförståelse av bibelboken i sin helhet kan man lätt hamna fel om man bara läser ett litet stycke. Å andra sidan, det är oftast onödigt att plöja igenom hela introduktionen när man bara är intresserad av en specifik vers. Som ovan, innan man använder sig av en kommentar i sitt arbete bör man dock ha en viss grundförståelse för dess övergripande karaktär, teologi och tilltänkta målgrupp.

Sist men inte minst, låt oss beröra vikten av att kommentarer kan utgöra en bra *startpunkt* för forskning. Det är viktigt att studenter tidigt inser att man inte helt kan förlita sig på bibelkommentarer. Kommentarformen förhindrar ofta djupgående diskussioner av en text. Därför

åberopar jag ofta att studenter intar ”deckarattityden”, där en kommentar ses som ett initialt medel för att hitta vidare sekundärlitteratur. Ibland är faktiskt en kommentars viktigaste uppgift att leda läsaren vidare. Med hjälp av dess källförteckning och fotnoter möjliggör den för vidare forskning.

BIBELKOMMENTARER PÅ SVENSKA —VAD, HUR OCH VARFÖR?*

DAVID DAVAGE

Akademi för Ledaskap och Teologi

david.davage@altutbildning.se

Varför behöver vi kommentarer till Hebreiska bibeln på svenska?

I denna text ämnar jag ge några pusselbitar till svar på frågan om varför det behövs bibelkommentarer till Hebreiska bibeln (HB) böcker på svenska. Jag kommer göra detta under tre punkter: 1) Relevans; 2) Tillgänglighet; och 3) Språkutveckling. Min grundtes är att en kommentar på svenska har sin primära funktion inom det som ofta betecknas så den ”tredje uppgiften”.⁹ Givet det att det akademiska bibelvetenskapliga samtalet som regel är internationellt och engelskspråkigt, och givet att svenskan är ett mycket litet språk internationellt sett, finns mycket litet

* Texten är en sammanfattning i skrift av mina reflektioner under ett panelsamtal med samma rubrik vid de *Exegetiska dagarna* i Lund den 24 september 2025. Jag har därför valt att behålla känslan av talat språk. När det gäller terminologi har jag valt att i denna artikel använda Hebreiska bibeln när jag talar om skriftsamlingen mer generellt, och Gamla testamentet när jag relaterar till specifika troendegemenskaper samt till studier där detta begrepp är det studerade.

⁹ Tredje uppgiften definieras i Högskolelagen (1992:1434) 1 kap. 2 § enligt följande: ”I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.”

som motiverar att se akademiker som den främsta målgruppen för en svenskspråkig kommentar. Punkterna nedan utgår alltså från att den primära målgruppen är studenter (nya, gamla och potentiella), olika troendegemenskaper (kristna, judiska, med flera—här är särskilt förkunnare i dessa gemenskaper av särskilt relevans, eftersom de återkommande jobbar med texterna och behöver goda verktyg), samt den intresserade allmänheten.¹⁰

Relevans

Jag börjar i den, i min mening viktigaste funktionen, nämligen att påvisa Hebreiska bibelns fortsatta relevans och aktualitet. Så formulerat infinner sig dock genast frågan: Relevant för vem? Som ett svar på denna fråga vill jag här kort uppmärksamma två studier av tolkningar av Gamla testamentet (GT) i nutida svenska kontexter. Den första är Hanna Liljefors avhandling *Hebreiska bibeln debatterad*, en receptionshistorisk studie som fokuserar på diskurser om "Gamla testamentet" i svenska dagstidningar med syfte att systematiskt beskriva och kritisera dessa framställningar.¹¹ Mer specifikt tittar Liljefors på tre debatter, "Onsell-debatten" (1985–2000), "Moberg-debatten" (1988–2002) samt "Green-debatten" (2004–2005), och här framkommer tydligt att GT som regel förknippas med en negativ kvinnosyn, patriarkatets ursprung, problematiska gudsbilder och våld. Ytterst beskrivs GT som "irrelevant", någonting som också framkommer i en artikel i *SEÅ* 87, där Liljefors fokuserar adjektivet "gammaltestamentlig".¹² I skarp kontrast till "Nya testamentes förlåtande

¹⁰ Denna breda beskrivning av målgruppen kan naturligtvis behöva förhandlas och snävas av ytterligare i dialog med utgivande förlag (se också min avslutning). Jag använder denna bredare förståelse här för att inkludera olika typer av svenska kommentarer på Hebreiska bibeln.

¹¹ Hanna Liljefors, *Hebreiska bibeln debatterad: En receptionskritisk studie av diskurser om "Gamla testamentet" i svenska dagstidningar 1987–2017* (Skellefteå: Artos Academic, 2022).

¹² Se Hanna Liljefors, "Att vara 'gammaltestamentlig': Tillskrivna betydelser av ordet 'gammaltestamentlig' i svenska dagstidningar 1987–2017", *SEÅ* 87 (2022), 259–281.

älskande gudom”,¹³ talas det i det studerade materialet återkommande om en ”gammaltestamentligt straffande gud”¹⁴ eller en ”gammaltestamentlig vrede”.¹⁵ Fler exempel skulle kunna ges, men grundmönstret är tillräcklig tydligt: För många svenskar är Hebreiska bibeln fylld av vad man anser vara problematiska texter som saknar relevans för en modern svensk. I relation till denna beskrivning skulle alltså kommentarer till Hebreiska bibeln på svenska kunna fylla ett viktigt syfte. För oss som jobbat med Hebreiska bibeln är det nämligen ofta tydligt att dessa texter ”har något att sige ind i en moderne teologisk diskussion” som Else K. Holt formulerar det i *Gud og os*:

Den gammeltestamentlige teologi har, også i en akademisk sammenhæng og uden for den kirkelige, noget at bidrage med ud over den rene religions- eller kulturhistorie, hvor nødvendig denne end er. Også den gammeltestamentlige teologi kan bidrage til det teologiske projekt at aktualisere den kristne (og jødiske) tro. Denne forståelse er accentueret af det seneste halve århundredes læser-orienterede hermeneutik, der i bedste tilfælde går hånd i hånd med den historiske kritik i det eksegetiske arbejde. Afdækningen af den historiske og religionshistoriske baggrund for en tekst er ikke længere nok. De gammeltestamentlige tekster i al deres kulturelle ’andethed’ rejser også spørgsmål, som må tages under teologisk behandling.¹⁶

Jag återkommer nedan, i avslutningen, till vad Holts betoning på historiska studiers begränsade värde för relevansfrågan kan få för konsekvenser för kommentarskrivande, men innan det vill jag också nämna den andra studien, nämligen min egen studie av Gamla testamentets plats i väckelserörelsernas förkunnelse.¹⁷ Här framkommer att även sammanhang som

¹³ Citerad ur Liljefors, ”Att vara ’gammaltestamentlig’”, 267.

¹⁴ Citerad ur Liljefors, ”Att vara ’gammaltestamentlig’”, 268.

¹⁵ Citerad ur Liljefors, ”Att vara ’gammaltestamentlig’”, 270.

¹⁶ Else K. Holt, ”Att læse Det Gamle Testamente teologisk”, i *Gud og os: Teologiske læsninger af Det Gamle Testamente i det 21. århundrede*, redigerad av Jan Dietrich och Anne Katrine de Hemmer Gudme (Köpenhamn: Bibelselskabets Forlag, 2021).

¹⁷ David Davage, ”Kan Gamla testamentet bli som nytt? Förkunnelse i skuggan av ett ’döende’ testamente”, *HYBRID* 1 (2023), 21–60; jfr också idem, ”Kan Gamla testamentet bli som nytt? Exegetisk undervisning i skuggan av ett ’döende’ testamente”, i

betonar Bibeln som ”Guds ord” i sin ”helhet”¹⁸ och som har stor frihet i valet av texter att predika över har Gamla testamentet en starkt undanskymd roll (studien fokuserar Pingströrelsens Nyhemsvecka, Evangeliska frikyrkans Torpkonferens och Svenska alliansmissionens Årskonferens 2021). Av alla bibliska böcker som citeras utgörs endast 27 % av gammaltestamentliga citat, och dessa är sällan i primärt fokus, utan används fragmentariskt¹⁹ för att ge kontext till Nya testamentets förkunnelse och appliceras terapeutiskt²⁰ och transhistoriskt²¹ på den åhörande gemenskapen. Av Gamla testamentets böcker citeras, vidare, endast femton böcker, och endast tre av dem fler än fem gånger: Psaltaren, Jesaja och 1 Mosebok. Sammantaget tyder detta på att Gamla testamentet inte tycks ha något egenvärde. Artikeln ger inte direkta förklaringar till varför det ser ut på detta sätt, men bidragande pusselbitar är dels att den bild som Liljefors tecknar också gäller här—Gamla testamentets texter uppfattas som svårtolkade, och som mindre relevanta än Nya testamentets texter, dels att det i dessa sammanhang vuxit fram en funktionell kanon där ett antal bibelböcker återkommande hamnar i centrum.²² Att förse svenska kyrkor och församlingar med goda verktyg för tolkning och förkunnelse

Teologisk utbildning, redigerad av Thomas Girmalm (STPU, 3; Umeå: Umeå universitet, 2020), 101–129. Relevansfrågan diskuteras också initierat i Birger Olsson, ”Exegetik och det offentliga rummet: Då och nu”, *SEÅ* 84 (2019), 81–100.

¹⁸ Se särskilt punkt två i Lausannedeklarationen (på svenska här: <https://lausanne.org/sv/lausannedeklarationen/lausannedeklarationen>), en deklaration som de tre studerade samfunden alla relaterar till som viktig teologisk grund.

¹⁹ Med fragmentariskt menas här att en vers citeras utan att hänsyn tas till det sammanhang i vilket det står.

²⁰ Detta gäller särskilt när målgruppen är ungdomar. För en bredare analys av detta, se diskussionen av moralistisk terapeutisk deism (MTD) i Christian Smith och Melinda Lundquist Denton, *Soul Searching: The Religious and Spiritual Lives of American Teenagers* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

²¹ För detta som kännetecknande för de svenska väckelserörelsernas bibelbruk i allmänhet och pentekostalt bibelbruk i synnerhet, se Ulrik Josefsson, *Liv och över nog: Den tidiga Pingströrelsens spiritualitet* (Skellefteå: Artos & Norma, 2005), särskilt sida 190.

²² Davage, ”Förkunnelse”, 30–35.

av Hebreiska bibeln framstår därmed som en viktig funktion för kommentarer på svenska.

Tillgänglighet

En andra viktig funktion som en kommentar på svenska skulle fylla är att göra forskning på Hebreiska bibeln mer tillgänglig för en bredare läsekrets. Även om det publiceras mycket god populärvetenskaplig litteratur som också fokuserar Hebreiska bibeln är det akademiska samtalet kring enskilda textavsnitt sällan tillgängligt för andra än bibelvetarna själva, eftersom det ofta i hög grad är specialiserat och tekniskt, och inte alltid har relevansfrågor i främsta fokus. För en student som skriver sitt första texttolknings-PM, en förkunnare som vill förbereda en predikan över en gammaltestamentlig text eller en debattör som vill diskutera ett specifikt textavsnitt är kommentarlitteraturens fokus på kapitelvis utläggning därför en viktig resurs. Här kan forskning sammanfattas på ett tillgängligt sätt, och på så vis ge läsaren en inblick i vilka tolkningsperspektiv som är utdaterade och vilka som äger fortsatt giltighet, och med ett öga både på antika och samtida kontexter får hen konkret hjälp i tolkningsarbetet. Även om det finns en stor uppsjö kommentarer på engelska, och även om det finns svenska kommentarer på alla Nya testamentets böcker, saknas fortfarande, i hög utsträckning, kommentarer på Hebreiska bibeln på svenska.²³

Språkutveckling

Den tredje, avslutande funktionen har jag valt att kalla *språkutveckling*. Med detta begrepp syftar jag på två delvis överlappande fenomen. Det första är det mest rättfram: eftersom svensk bibelvetenskaplig forskning i högre grad skrivs och publiceras på engelska finns en överhängande risk att viktiga begrepp förloras på svenska. Hur översätts till exempel "royal grant" när Davidsförbundet skall förklaras? Talar vi om källkritik

²³ För en kartläggning, se Davage, "Exegetisk undervisning".

eller litterärkritik? Hur förhåller sig svenskans ”strof” och engelskans ”stanza” till varandra? Säger vi ”textavsnitt” eller ”passage”? Här skulle en kommentarserie kunna bidra med viktig språkutveckling, både i betydelsen att ett rikt svenskt bibelvetenskapligt språk bevaras, och i betydelsen att det utvecklas i takt med att nya termer och begrepp introduceras i den engelskspråkiga (och annanspråkiga) forskningen.

Den andra, mer subtila aspekten är metaforisk, och bygger på Brent Strawns tankeväckande bok *The Old Testament is Dying*.²⁴ Mer specifikt föreslår han att Hebreiska bibeln skulle kunna ses som ett ”språk” som konstruerar en verklighet och erbjuder ett sätt att förstå världen. Konsekvensen av att färre förstår och kan ”prata gammaltestamentiska” är därmed att kunskap om världen förloras, och tecken på en sådan utveckling kan förstås som överlappande med språkdöd:

As languages near death, the only fluent speakers left are the elderly [och experterna, min anm.]. At this point the dying language reverts to a pidgin-like form since the younger, nonfluent people who know anything of the endangered language know precious little of it, having picked up only bits and pieces, and/or have forgotten the rest. In terms of the Old Testament, this scenario helps to explain not only why so many Christians know so little of it in the first place ... but also why they typically ”mispronounce” the few parts that they do know. ... It also explains why so many Christians cannot ”carry on a conversation” by using the language of the Old Testament.²⁵

Kort sagt förloras många av de unika bidrag som Hebreiska bibeln har att tillföra till ett samtal, oavsett om vi begränsar det till kyrkan, som Strawn, eller ser en vidare målgrupp, som Holst ovan. Strawn använder också metaforen för att illustrera hur dessa felaktiga uttal kan vara resultat av att texterna kolonialiserats av större, mer dominerande språk,²⁶ som till exempel Liljefors identifierade diskurser eller min undersöknings

²⁴ Brent Strawn, *The Old Testament Is Dying: A Diagnosis and Recommended Treatment* (Grand Rapids: Baker Academic, 2017).

²⁵ Strawn, *Old Testament*, 78.

²⁶ Strawn, *Old Testament*, 131–155.

”väckelserörelsebibliska”,²⁷ och därmed endast tjänar en sekundär funktion i dessa (”Gamla testamentet är svårt och våldsamt, därför bör enskilda verser som kontrasterar den bilden förstås inom ramen för Nya testamentet, snarare än Gamla”).

Avslutning

Vad innebär då dessa tre funktioner för det konkreta arbetet med att utforma en kommentar? Börjar vi bakifrån är en första, viktig konsekvens att en kommentarserie behöver ha en tydlig strategi när det gäller översättning av centrala termer och begrepp. Vidare behöver viktiga koncept och idéer ägnas särskilt utrymme så att läsarens språkutveckling hamnar i centrum—vad händer till exempel med förståelsen av *hesed* när det i svenska biblar översätts med ”nåd”, hur relaterar begreppet *nefesh* till svenskans ”själ”, vad ligger i en främreorientalisk förståelse av ”kung” och ”herde”, och så vidare. Att presentationen är skriven på ett rakt, lättläst och tillgängligt språk är därför avgörande, vilket leder till punkt två: Snarare än att fylla kommentaren med detaljer, textkritiska resonemang och dateringsdiskussioner av enskilda verser bör texternas *budskap* vara i fokus, ett fokus som kan hjälpa kommentarskribenten att identifiera frågor som är centrala för tolkningen av enskilda verser och på så vis sälla i alla spännande aspekter av en text som skulle kunna fokuseras. För ett detta ska kunna genomföras konsekvent bör därför också återkommande förtydligande och fördjupande faktarutor kring särskilt relevanta frågor integreras i kommentaren. Ett exempel skulle kunna vara att parallellism inte diskuteras i relation till enskilda verser (utom i de fall där det får direkta konsekvenser för tolkningen), utan behandlas i stället i en sådan faktaruta. Ett annat exempel på en sådan faktaruta skulle kunna vara vanliga forskningspositioner när det gäller Pentateukens tillkomst, eller en fördjupning i kaoskampmotivet.

²⁷ Se här särskilt diskussionen om ”trons regel” som tolkningsram i Greger Andersson, ”Att pröva förkunnelsen: Diskussion med utgångspunkt i en rapport om Knutby”, *HYBRID* 1 (2023), 1–20.

Ytterst har detta då med den första punkten ovan att göra, frågan om *relevans*. Kort sagt kan sägas att det som tas upp och kommenteras bör 1) ha *valts ut* utifrån en bedömning om relevans för målgruppen, samt 2) *beskrivas* (kommenteras) i dialog med samtidens utmaningar, så att läsaren både får redskap att tolka texterna och konkreta exempel på applicering, snarare än att relevansfrågan lämnas helt åt läsaren, som är fallet i många renodlat akademiska kommentarer.

Givet den negativa bild av Hebreiska bibelns relevans för dagens svenskar som målats ovan är dock frågan om huruvida kommentarer på Hebreiska bibelns böcker skulle gå att sälja en viktig aspekt att beakta, eftersom själva existensen av en sådan produkt förutsätter ett nödvändigt folkbildande.²⁸ Ett sätt att adressera detta skulle möjligen vara att fokusera tolkningsfrågor relevanta för troendegemenskaper som menar att Hebreiska bibeln är ”inspirerad av Gud och till nytta när man undervisar, vederlägger, vägleder och fostrar till ett rättfärdigt liv”, som det formuleras i 2 Tim 3:16. Åtminstone kan det vara rimliga målgrupper att fokusera. Ytterst blir det viktigaste att börja någonstans. För är det inte så att möjligheterna ändå är större än utmaningarna?

KOMMENTARER TILL NYA TESTAMENTET PÅ SVENSKA —EN SPANING

LARSOLOV ERIKSSON

Johannelunds teologiska högskola

larsolov.eriksson@gmail.com

²⁸ Här finns också behov att diskutera former (ska kommentarer publiceras i traditionellt tryckt bokform, digitalt som e-böcker, mer integrativt på hemsidor, osv.), något som Frida Mannerfelt lyfte på ett förtjänstfullt sätt i panelsamtalet, och också skriver om i sin del av denna artikel.

Vad?

För den som vill studera de bibliska texterna med hjälp av svenska kommentarer finns i dag ingen någorlunda modern serie som omfattar hela Bibeln.

Till Nya testamentet finns *Kommentar till Nya testamentet* (KNT) som i dagsläget saknar volymer till till Lukasevangeliet, Första Korintierbrevet samt Uppenbarelseboken. Som komplementvolym till KNT finns även en trebandskommentar till Psaltaren (KGT). Inga ytterligare volymer till Gamla testamentet är planerade. KNT är en serie som vänder sig till studenter och andra som vill arbeta med den bibliska texten; dess uppläggning är inspirerad av internationella kommentarserier. Färdig kommer serien att omfatta 30 volymer.

Till Nya testamentet finns också den populärare serien *Nya testamentets budskap* (NTB). Serien vänder sig i hög grad till den som arbetar med texterna för egen fördjupning eller förkunnelse och undervisning. Serien är pedagogiskt upplagd och arbetar mycket medvetet med att ställa frågor om texternas relevans i dag. Serien har under 2025 slutförts och omfattar totalt 17 volymer.

Båda dessa serier är svenska i meningen att volymerna är skrivna av svenska författare, med ett undantag i KNT, där volymen till Jakobsbrevet är översatt från norska. I KNT är samtliga författare exegeter, i NTB är författarskaran mer blandad.

Vid sidan av dessa serier finns inte mycket. Till Gamla testamentet finns i stort sett inget alls (se mer i Davages bidrag).

Hur?

För den som vill skriva eller publicera en kommentar—eller en kommentarserie—på svenska finns många frågor att ta ställning till. Vilka köper och läser bibelkommentarer? Hur ser en typisk läsare ut—om en sådan finns? Vem är beredd att lägga ner det arbete det innebär att författa en bibelkommentar? Och så vidare.

Svaren på dessa frågor är inte självklara. Av flera skäl. Behoven är till exempel olika. Internationellt finns dessutom en uppsjö kommentarer och serier som många har tillgång till och kan tillgodogöra sig. Sannolikt behövs svenska kommentarer för den grupp som antingen har ett genuint intresse för de bibliska texterna eller som i sin profession har anledning att arbeta med texterna, alltså framför allt lärare och präster/pastorer. Det innebär att svenska kommentarer behöver ha en stor öppenhet för hermeneutiska frågor i meningen frågor om texternas relevans i dag.

Varför?

Det viktigaste skälet till att skriva och läsa bibelkommentarer på svenska är kanske att det inom akademi och kyrka finns ett grundläggande behov av att ständigt öva sig i den svåra och härliga uppgiften att tolka de bibliska texterna. Skribenterna behöver skärpa sin tolkningsförmåga; läsarna behöver utmana sin läsförmåga. Både behöver fördjupa sin bibelglädje.

Och när förhoppningsvis vi inom en inte alltför avlägsen framtid får tillgång till två goda kommentarserier på svenska, är det dags att ta sig an Gamla testamentet. Realistiskt måste nog där urvalet bli mer begränsat, men nog vore det fantastiskt om vi kunde få kommentarer till Första och Andra Moseboken, Jesajaboken och Psaltaren. Och varför inte även Jeremiaboken och Tolvprofetboken? Bibelböckerna vore värda det, frågan är om det finns ekonomi, författare och läsare för det.

FINNS DET EN FRAMTID FÖR BIBELKOMMENTARER PÅ SVENSKA? ETT PRAKTISK-TEOLOGISKT PERSPEKTIV

FRIDA MANNERFELT

Lunds universitet

frida.mannerfelt@ctr.lu.se

Behövs det bibelkommentarer på svenska och hur skulle de i sådana fall utformas? Jag närmar mig frågorna som praktisk teolog, med särskilt

intresse för skärningspunkten mellan teologisk reflektion och kristna praktiker. Med utgångspunkt i empirisk forskning om kristna predikanter predikoförberedelse kommer jag att presentera några tentativa slutsatser. En bibelkommentar kan och ska naturligtvis kunna användas på fler sätt och i olika religiösa och akademiska sammanhang, men här lägger jag särskild tonvikt vid dess roll i predikoförberedelsens praktik.

Varför använder predikanter bibelkommentarer?

Det fåtal empiriska studier som finns stämmer väl överens med resultaten från Rikard Roittos och min studie av svenskkyrkliga predikanter användning av så kallade språkmodeller (som ChatGPT) i predikoförberedelsen.²⁹ De intervjuade predikanterna angav att kommentarer används dels för att få uppslag till predikan, dels för att få information om bibeltextens ursprungliga betydelse och kontext. För den som tjänstgjort länge på samma plats eller predikade ofta räckte dock inte alltid favoritkommentarerna till. Därtill var predikanterna angelägna om att hålla sig uppdaterade om forskningsläget. Med andra ord förefaller det vara välkommet med nya bibelkommentarer.

Vad använder predikanter för typ av bibelkommentarer?

Det saknas kvantitativa studier om vilka kommentarer svenska predikanter använder, men utifrån Clara Nystrands forskning om innehållet i

²⁹ David H. Michaels, "Dipping into a Shallow Pool or Beginning a Deeper Conversation: A Case Study of a Minister's Engagement with the Internet for Preaching", *Journal of Religious & Theological Information* 8 (2009), 164–178; Daniel R Roland, "The Information Behavior of Clergy Members Engaged in the Sermon Preparation Task: Wicks Revisited", *Journal of Religious & Theological Information* 11 (2012), 1–15; Gerald E. Lincoln, *The Information Literacy Competencies of Evangelical Pastors: A Study of Sermon Preparation*, Doktorsavhandling (Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2013); Troy M. Borst, *Sermon Preparation: How Christian Preachers Prepare Sermons in the United States*, Doktorsavhandling (Regent University, School of Communication and the Arts, 2016); Frida Mannerfelt och Rikard Roitto, "Preaching with AI: An Exploration of Preachers' Interaction with Large Language Models in Sermon Preparation".

svenskkyrkliga predikningar framgår att variationen ökat sedan 1990-talet då Barbro Wallgren Hemlin identifierade en stark likriktning i tolkningar. Wallgren Hemlin fann att 37 av 45 predikanter gjorde samma tolkning av liknelsen om den ohederlige förvaltaren, vilket hon menar beror på att det är den tolkningen som dominerar i de bibelkommentarer och tidskrifter som prästerna använde.³⁰

En starkt bidragande orsak till ökad variation är digitaliseringen. Enligt Pelle Snickars karaktäriseras en digital kultur av ett överflöd av information och förespråkar tillgänglighet, vilket präglar informations-sökningsmönster.³¹ Idag används tryckta källor tillsammans med digitala resurser som bibelappar, hemsidor (exempelvis textweek.com), bloggar, poddar och predikningar från andra förkunnare i predikoförberedelsen. Detta talar för att nya svenska bibelkommentarer bör vara både tryckta och digitalt tillgängliga, gärna som Open Access.

Hur använder predikanter bibelkommentarer?

Som Stefan Krauter påpekar i sin analys av receptionen av exegetisk vetenskaplig litteratur (inklusive bibelkommentarer) i predikoförberedelse-litteratur, är detta ett synnerligen understuderat område.³² Ett av resultaten från studien av hur predikanter använder språkmodeller i predikoförberedelsen ger dock vissa indikationer. När vi undersökte hur predikanterna genererar material till predikan och hur de utvärderar materialet de genererat fann vi att de betonade hur verktyg från deras utbildning—

³⁰ Clara Nystrand, "Nöd och nåd i aktuell svensk predikan", i *Predikan – i tid och otid*, red. Stephan Borgehammar (Skellefteå: Artos, 2018), 163–186; Clara Nystrand, *Teologisering i predikan: Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020* (Lund: Lunds universitet, 2024); Barbro Wallgren Hemlin, *Att övertyga från predikstolen: En retorisk studie av 45 predikningar hållna den 17:e söndagen efter trefaldighet 1990* (Nora: Nya Doxa, 1997), 103–104.

³¹ Pelle Snickars, *Digitalism: När allting är internet* (Stockholm: Volante, 2016).

³² Stefan Krauter, "Wissenschaftliche Exegese und Predigtvorbereitungsliteratur", *Kerygma und Dogma* 68 (2022), 317–343.

som teologi, bibeltolkning, hermeneutik och källkritik³³—var avgörande för att utvärdera språkmodellernas svar och veta vad de ska inkorporera i predikan.³⁴ Detta indikerar att bibelkommentarer—och genomtänkt undervisning utifrån sådana—kan spela en central roll i att rusta predikanter till ansvarsfull användning av både tryckta och digitala resurser.

Hur skulle bibelkommentarer kunna användas?

På grund av digitaliseringens påverkan på religiös auktoritet får lekfolk en allt större betydelse som förkunnare. Heidi Campbell använder begreppet ”religious digital creatives” för att beskriva hur inte bara religiösa ledare utan även aktörer som församlingens sociala media-team och kommunikatörer, eller från kyrkor fristående programmerare, bloggare och influencers går in i rollen som religiösa auktoriteter genom sin användning av digitala media för att sprida ett religiöst budskap.³⁵ Även vanliga privatpersoner som reflekterar över sin tro i inlägg på sociala medier kan förstås som predikanter.³⁶

Dessa förändringar lyfter behovet av att utbilda lekfolk i förkunnelse. Praktiska teologer som Sabrina Müller ser detta som ett sätt att stärka det allmänna prästadömet, men det ställer också högre krav på det särskilda prästadömet att undervisa och vara förebilder i hermeneutik och bibeltolkning.³⁷ Här skulle bibelkommentarer på svenska kunna fylla en viktig roll som utgångspunkt för utbildning av lekfolk.

³³ Informanterna avsåg här kritisk utvärdering av källor, inte bibelvetenskaplig källkritisk metod.

³⁴ Detta indikeras även av resultaten som presenteras i Michael Gerlich, ”AI Tools in Society: Impacts on Cognitive Offloading and the Future of Critical Thinking”, *Societies* 15:6 (2025), 1–28.

³⁵ Heidi Campbell, *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority* (New York: Routledge, 2021).

³⁶ Casey Thornburgh Sigmon, *Engaging the Gadfly: Homilecclesiology for a Digital Age* (Austin: Vanderbilt University, 2017).

³⁷ Sabrina Müller, *Lived Theology: Impulses for a Pastoral Theology of Empowerment* (Eugene, Oregon: Cascade Books, 2021), 75–84.